

ŞİNASI'NİN MÜNÂCÂT'INA YAZILAN TESDİS

Prof. Dr. Ali İhsan KOLCU*

ÖZ: Şinasi'nin Münâcât'ı Türk edebiyatında geleneksel ve klasik iman sisteminin sorgulandığı bir metindir. Şair pozitivistizmin etkisi ile Tanrı'yı akıl yoluyla algılamayı teklif eder. Şinasi'nin bu önemli manzumesi edebiyatımızda akılcılığın kapılarını açan önemli bir metindir. Fakat bu metne şimdiye dek bir tesdisden (altılama) başka manzume yazılmamıştır. Hâfid mahlasıyla yazan Abdülgâni Efendi bu manzumenin sahibidir. Şinâsi'nin şiirine aynı vezin ve kafiye ile bir tesdis yazmıştır. Fakat asıl manzumenin dört beytini atlamıştır. Hâfid, Şinâsi'nin akli öne çıkaran görüşünün aksine geleneksel inanç anlayışına bağlı kalmıştır. Manzumenin tamamında bu anlayışın etkisini görmekteyiz. Bir sufi mektebine bağlı olan şairin pozitivist mektebe bağlı Şinâsi'nin görüşlerine katılmasını beklemek doğru olmazdı.

Anahtar Kelimeler: Şinasi, Tesdis, Hâfid, Abdülgâni Efendi, Pozitivism, Akıl, Comte.

Tesdis Written for Şinasi's Münâcât

ABSTRACT: Sinasi's Munacat is a text that criticizes conventional and common understanding of faith in Turkish Literature. The poet, influenced by positivism, proposes understanding the God through reasoning. Sinasi's poem is a significant text that brings up rationalism. However, no poem was written for this work except for a tesdis. Abdulgani Efendi, who used Hafid as pen name, is the writer of it. He wrote a tesdis with same rhythm and rhyme to Sinasi's poem. However, he ignored eight verses of the original poem. Hafid appertained to the conventional understanding of faith unlike Sinasi's view of emphasizing rationalism. The influence of this view can be seen on the entire work. So, it wouldn't be right to expect this Sufi-school appertaining poet to agree on positivist-school appertaining Sinasi's views.

Keywords: Sinasi, Tesdis, Hâfid, Abdülgâni Efendi, Pozitivism, Mind, Auguste Comte.

* Prof. Dr. Giresun Üni. , Edebiyat Fak. , TDE Böl. akolcu@gmail.com

Giriş

Yeni Türk edebiyatının kurucularından İbrahim Şinasi Efendi'nin Münâcât'ı içeriği bakımından klasik münâcâtlardan ayrılan bir manzumdur. Bu şiir kulun Allah'a yalvarmasından ziyade O'nun varlığını akılcı bir yolla kabul etmeyi öngören bir duyarlılığı dillendirir. Ortaya çıktığı zamanın şartlarında bu tavır, klasik iman ve kabul yolunun yerine daha çok akıl ve bilimin egemen olduğu pozitivist imanın öne çıkarıldığı anlamına geliyordu. Buna göre geleneksel imanın yerini pozitivist ölçütlerin işlediği ve aklın onayladığı bir iman ve inanç sistemi almaktaydı. İslâm dünyasının birkaç yüz yıl süren inkıraz ve gerileme döneminin suçlusu kimi oryantalistlere göre bizzat İslâm'ın kendisi idi. Buna göre başta Ernest Renan olmak üzere birçok oryantalist İslâm'a ve Müslümanlara saldırmak için bundan daha iyi fırsat bulamazlardı.

Yerli ya da yabancı birçok çağdaşı gibi zihniyet olarak Auguste Comte'un pozitivist felsefesine bağlı olan Şinasi, bu felsefeye körü körüne bir bağlılıktan ziyade "Asya'nın akl-ı pîrânesiyle Avrupa'nın bîkr-i fikrini izdivaç ettirmek" yolunu tercih etmek istemiştir. Böylece bir senteze giderek Asya'dan kopmadan Avrupa'dan da vazgeçmeyerek bir orta yol bulmak istemiştir.

İşte Şinâsi'nin Tanrı'ya olan inancını da bu bağlamda düşünecek olursak, bilimin, aklın ve fennin desteklediği, delillendirdiği bir Tanrı anlayışını ihdas etmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Klasik Müslüman imandan ayrılmamakla birlikte Müslümanların uzun asırlarca ihmal ettikleri bilimin yeni zamanlardaki verilerinden hareket ederek, daha sağlam ve şüphe götürmeyen bir Tanrı anlayışına iman etmek niyetindeydi. Bunun formülünü de ünlü Münâcât'ındaki:

*Vahdet-i zâtına aklımca şehâdet lâzım
Cân ü gönümde münâcât ü ibâdet lâzım*

beytiyle ifade etmekteydi. Kısaca Tanrı'nın varlığına aklın tanıklık etmesini istiyordu.

Dönemin kültür hayatı içinde bu beyit insanımızın uzun yıllardan beri dillendiremediği bir gerçeği de ifşa ediyordu. Tanrı'nın Kur'ân'da yer alan yazılı âyetleri ile fizik, kimya, biyoloji, jeoloji gibi müsbet ilimlerin ortaya çıkarttığı kanunları tabiattaki yazılı olmayan âyetleri örtüştürmek İslâm dininin esasını teşkil ediyordu. Fakat yüzyılların oluşturduğu taassup içinde kıvrılan insanımızın;

Vahdet-i zâtına aklımca şehâdet lâzım

gibi bir dizeyle sarsılması da yeni bir iman ve amentü arayışı olarak görül- müştür. Hatta çok geçmeden bu çıkışın takipçileri ortaya çıktı. Beşir Fuad, Hoca Tahsin Efendi, Tevfik Fikret, Abdullah Cevdet gibi kalemler Şina- si'nin açtığı yoldan ilerleyerek kendi iman ve düşüncelerini cesaretle ortaya koydular. İnanç ve kültür hayatımızda yeni amentüler yazılmaya başlandı.

Şinasi'nin bu şiirinde ortaya koyduğu görüşler prensipte kabul görüp yankı bulmasına karşın söz konusu manzumeye bir tesdis dışında başka bir şiir yazılmamıştır. Hâlbuki edebiyatımızda çok canlı bir tanzir (nazire) ge- leneği vardı. Beğenilen bir manzume mutlaka başka şairlerce tanzir edilir, o yoldaki hünerleri sergilenirdi. Bu manzumenin içerdiği eski iman tarzını sarsıcı ifadelerden olsa gerek nazire bağlamında bir karşılık bulamamıştır.

Şinasi'nin söz konusu Münâcât'ına tespit edebildiğimiz kadarıyla sa- dece tek bir şiir yazılmıştır. O da *Hâfid* müsteârıyla kaleme alınan "Tesdis- i Münâcât-ı Şinasi"dir (Malûmât 1311). Manzumenin sahibi hakkında kay- naklarda bilgi bulunmamaktadır. *Osmanlı Müellifleri*'nde (Tahir 2000), *Si- cill-i Osmanî*'de (Süreya 1996) ve *Son Asır Türk Şairleri*'nde (İnal 1998) şair hakkında bilgi yoktur. Biz araştırmalarımız esnasında şair hakkında sadece *Maârif* mecmuasının bir sayısında tarih düşürme münasebetiyle ya- yımlanan yazının başında şu ibareyi bulabildik:

Süleymaniyeli tehzîbü'l-keâm şarih-i şehîri Şeyh Abdülkadir Efendi ahfâdından Manzumetü'l-Hâl nâm Akâid-i İslâmiye nâzımı Hâfid nâmıyla be-nâm faziletlü Abdülgâni Efendi'nin bir hârîka-i edibaneleridir. (Maârif 1308)

Bu ifadelerden Abdülgâni Efendi'nin Şeyh Abdülkadir Efendi ahfa- dından olduğu ve Hâfid adıyla tanındığı anlaşılmaktadır.

Tesdis, "altılama" anlamına gelmektedir. Bir şairin bir beyti önüne aynı vezin ve kafiyeyle olmak kaydıyla dört dize (iki beyit)nin eklenmesi demektir. Tesdis edilecek manzumenin konusunun dışına çıkılmamak şar- tıyla şair kendi hünerini göstermeye çalışır. Bu tarz şiirler esasında ana manzumenin ya eksik bıraktığı ya iyi işlemediği hususları ortaya koyabi- leceği gibi orada zikredilen fikirleri daha güçlü bir halde söylemeye çalışır.

TESDIS-İ MÜNÂCÂT-I ŞİNÂSİ

Tanrı'nın öyle muazzam ki huzûr-ı ilahi
Şem'a-i kudretidir mihr-i müniriyle mehi
Kalamaz mahkeme-i afv u mücâzâtı tehi
Kasıdı Hazret-i Cibril ü melâik sipehi
Hak te'âlâ azamet âleminin pâdişehi
Lâ-mekândır olamaz devletinin taht-gehi

Bî-temel kıldı binâ hep felek bî-bedeli
 Vermedi devr-i hükm-i sâzına zerre halli
 Kadem u hâdisi isbâta yeter bu ameli
 Başka bir hâlik-i âlem olamaz mâ-hasalı
Hâsdır zât-ı İlâhisine mülk-i ezeli
Bî-hudûd anda olan kevkebe-i lemyezeli

Kâinata bir atan nazra-i ibret-zâdı
 Görür âsâr-ı hudâvend-i hükm-i mu'tâdı
 Hâk ile mezc ederek âteş ü âb u bâdı
 Eyledi hilkat-i eşyâya sebep-i ezdâdı
Eser-i hikmetidir yerle göğün bünyâdı
Dolu boş cümle yed-i kudretinin icâdı

Ayn u gayri diyerek etmemeli halka şek
 Farzdır zât-ı ilahisini tenzih etmek
 Yerde gökte bütün eşyâda anı bilmeli tek
 Sâde insan mı aceb vahdeti tasdik edecek
İzzet ü şânını takdis kılar cümle melek
Eğilir secde eder pîş-i celâlinde felek

Çar-mıh üzre binâ kıldı cihân-ı kudret
 Mâye-i âlem ile kıldı ta'yin-i hilkat
 Âdemi âleme kalbeyledi Rabb-i hikmet
 Fasl olundu yine dört fasl ile sâl ü sâ'at
Emr-i vech üzre yer eyler gece gündüz hareket
Değişir tâzelenir mevsim-i feyz ü bereket

Yaradan öyle yaratmış ki cihânı dilkeş
 Olmadı hem olamaz cümle-i mahlûkâta eş
 Parlayan zerre-i mevhûmede Hak'tır meh-veş
 Tutuşur nâr-ı azâbıyla cihân-ı serkeş
Pertev-i rahmetinin lem'asıdır ayla güneş
Tâb-ı hışmından alır alsa cehennem âteş

Cilve-gâh eyledi eflâki hudâvend-i kebîr
 Arşın a'lâ buyurup âlemin etti tevkîr
 Kıldı mi'râc-ı risâlet ile zeyn ü tesrîr
 Encüm-i rahmet ile oldu fezâsı tenvîr
Kimi sâbit kimi seyyâr be-takdîr-i Kadîr
Tanrı'nın varlığına her biri bürhân-ı münîr

Berk urur zerre-i nâçizde Allah eseri
 Eserinden görünür sun'-ı Hudâ'nın diğeri
 Verdi mecmua-i mevcude bize bu haberi
 Bulunur Hâlik-i eşyanın o şeylerde yeri
Göremez zâtını mahlûkunun âdi nazarı
Hisseder nûrunu ammâ ki basiret basarı

Levha-i âleme bir nazra-i ibret lâzım
 Fark-ı mahiyetine ayn-ı basiret lâzım
 Hurde-i nakş-ı kemâlâtına dikkat lâzım
 Sakın Allah diyerek fitrata hayret lâzım
Vahdet-i zâtına aklımca şehâdet lâzım
Cân ü gönlümde münâcât ü ibâdet lâzım

Olmasa zahm-ı günahı yed-i gufrân bağlar
 Seyf-i isyân ile mecrûh ciğeri bağlar
 Afv-ı isyâna olan dâdımı duysa dağlar
 Taleb-i mağfîret Hakka uyûnu çağlar
Ey Şinasi içimi havf-i İlahi dağlar
Suretim gerçi güler kalb gözüm kan ağlar

Bir zaman bağlanarak zülf-i zer-i gonce-lebe
 Eyledi zevk u huy u heves ma vü cebe
 Sâz u aşk ile nihayet verdin rûz u şebe
 Erdi encâma ömür lanet eder bu taraba
Eder isyânıma gönlümde nedâmet galebe
Neyleyim yüz bulamam ye's ile afvim talebe

Vakfeden gönlümü bu sûzişe zülf-i zerdin
 Bâis-i çirk ü huy u hevesim dilberdir
 Tövbeden kat'-i lisana sebep ol peykerdir
 Beni bî-zâr eden âlemde bu derd-i serdir
Ne dedim tövbeler olsun bu da fi'l-i şerdir
Benim özrüm günehimden iki kat bed-terdir

Dil günehden usanıp tövbeye mâil mi değil
 Acz ile yârine izzete sâil mi değil
 Tehi vü fermân-ı ilahisine âmil mi değil
 Nass-ı kıraâti bize afvını kâil mi değil
Bî-nihâye keremi âleme şâmil mi değil
Yoksa âlemde kulu âleme dahil mi değil

Feyz-i Hakkın ola mı necle aceb imkânı
 Bulmalı, yoksa taleb eyleyecek vicdânı
 Bahr-ı iltifat-ı Hudâ'nın olamaz pâyânı
 Rabt-ı kalb eyleyerek sevmelidir Sübhân'ı
Kulunun za'fina nisbet çoğ ise noksanı
Ya anın kahrına galib değil mi ihsânı

Râh-ı zulmette düşüp kaldı ise geç, külehim
 Çok sürmez bu karanlık yer ola nâle-gâhım
 Yetişir mihr-i hidâyet açar etrâf u rahım
 Beyt-i endûhumu gülşen kılar elbet ilâhım
Nûr-ı rahmet niye güldürmeye rû-yı siyehim
Tanrı'nın rahmetinden de büyük mü günehim

Takdir olsa da muzlim dil ü hiddet-pertev
 Beyt-i Mevlâ'dır anı nûru münevver eyler
 Bu nâmla Hafîd etse hatâ-yı evfer
 Yalvarır Hâlık'ına afv-ı keremin ister
Beni afveylemeye fazl-ı İlâhisi yeter
Sanma hâşâ kerem-i nâ-mütenâhisi biter

Hafîd

Hâfîd mahlaslı Abdülgâni Efendi, Şinâsi'nin 20 beyitlik münâcâtının 16 beytini tesdis etmiştir. Geriye kalan aşağıdaki beyitleri tesdisinin dışında tutmuştur.

7

Şerer-i heybet-i ulviyyesidir yıldızlar
Anların şu'lesi gök kubbesini yaldızlar

9

Varlığın bilme ne hâcet kürre-i âlem ile
Yeter isbâtına halkettiği bir zerre bile

12

Neş'e-i şevk ile âyâtına tapmak dilerim
Anla var Hâlikime gayri ne yapmak dilerim

19

Sehvine oldu sebab acz-i tabî'-i kulunun
Hem odur âlem-i manîde şefî'-i kulunun

Eksik beyitler dolayısıyla bu manzume tam bir tesdis değildir. Fakat Şinâsi'nin bu manzumesine yazılan tek naziredir. Dönemin zihniyet çözülmesinin en belirgin manzumesi olan bu metne başka nazire vb. şiirlerin yazılmamış olması düşündürücüdür.

Sonuç:

Yazılan tesdisin içeriğine baktığımızda onun Şinasi'nin bu manzume yapmak istediği inkılâptan çok uzakta olduğu gözlemlenmektedir. Şinasi Münâcât'ında akla dayalı, aklın onayladığı, müsbet ilimlerin çalışma usullerinden geçen bir iman tarzını teklif etmekteydi. Şinasi Tanrı'nın varlığından şüphe etmemekle birlikte O'nun zatının varlığını yine onun insanlara bir hediyesi olan 'akıl'ın tanıklığıyla perçinlemesini dilemekteydi. Zira Şinasi'nin yaşadığı çağ pozitivizmin egemen olduğu, müsbet bilimlerin insanlığı şaşkırtan gelişmeleriyle adeta tanrısal olana meydan okuduğu ve şüphe bulutlarının yükseldiği bir devirdi. Geçmişte Tanrı'nın kudretine atfedilen birçok hususun artık müspet bilimlerin kural ve keşifleriyle izah edilmesi geleneksel imanın sarsılmasına yetmiş de artmıştı bile. Bizim edebiyatımızda Sadullah Paşa "Ondokuzuncu Asır" şiirinde bu gelişmelerin somut bir mukayesesini yapar.(Kaplan 1984: 71; Kolcu 2010:197)

Bu tesdisde ise Hâfid, geleneksel iman retoriğinden ayrılmaz. Pan-teizmi hatırlatan bir bakış açısıyla Tanrı'nın varlığının O'nun yaratmış olduğu varlık ve nesnelere aranması gerektiğini vurgular.

Levha-i âleme bir nazra-i ibret lâzım
Fark-ı mahiyetine ayn-ı basiret lâzım
Hurde-i nakş-ı kemâlâtına dikkat lâzım
Sakin Allah diyerek fitrata hayret lâzım
Vahdet-i zâtına aklımca şehâdet lâzım
Cân ü gönümde münâcât ü ibâdet lâzım

Şinasi Tanrı'nın varlığını akıl yoluyla ispat etmek arzusundayken Hâfid, klasik iman çevresinde ancak tam bir teslimiyetin ifadesi olabilecek bir tavırla O'nun varlığına tanık olmayı "nazra-i ibret", ayn-ı basiret", "nakş-ı kemâlât" gibi klasik sufi terimleriyle tanımlar. Böylece Şinasi'nin;

Vahdet-i zâtına aklımca şehâdet lâzım
 gibi geleneksel iman tarzını sarsan "tehlikeli" söylemini yumuşatarak yine klasik ve geleneksel iman tarzına yaklaşır.

İndirildiği günden başlayarak uzun asırlar boyunca aklın ve ilmin rehberliğinde sayısız başarılarla imza atan ve yükselişini gerçekleştiren İslâm dini, birçok din ve inanç sisteminin uğradığı kaçınılmaz hastalığa yakalanarak skolastik bir mantığa teslim olmaktan kendini alamadı. Akıl ve bilimi hayatın dışına atarak dogmalara ve yüzyıllarca mücadele ettiği cehalete teslim oldu. Tanrı'nın sadece 'akıl sahipleri'ni muhatap aldığı bir dinde 'akıl' Müslümanların hayatından dışlandı. Şinasi'nin, inanç dünyamıza yeniden akıllı davet etmesi esasında dinin özüne dönülmesi anlamını

taşıyordu. Tanrı'nın varlığının "akıl" yoluyla ispatını teklif etmesi, esasında yitirdiğimiz bir hakikate ve hayatımızın dışında bıraktığımız bir cevhere yeniden sahip olmak anlamına gelmektedir. Bu yüzden Şinasi, Doğu ile Batı arasında bir uyumdan yana olduğunu defalarca ifade etmiştir. Fakat onu izleyenler daha çok inanç sistemi ile müspet bilimlerin arasını açarak, uçurumu derinleştirerek iki zıt kutup yaratmışlardı. "Bir örümcek götürür Hakk'a beni" diyen Tefvik Fikret'in giderek inançsızlığa uzanan ruhsal macerası bunun en güzel örneğidir. Arkadaşı Hüseyinzâde Ali Turan tarafından "*Azizim sen dindar bir dinsiz ya da dinsiz bir dindarsın*" (Turan, 1932; 5896) diye nitelediği Abdullah *Cevdet ise bu kafa karışıklığının son temsilcilerinden oldu.

KAYNAKÇA

- BRUHL. L. Lévey (1970), *Auguste Comte Felsefesi ve Sosyolojisi*, (Çev: Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay. İst.
- Bursalı Mehmed Tahir, (2000) *Osmanlı Müellifleri, I-III cilt*, Tıpkıbasım, Bizim Büro Yay. Ankara.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, (1988). *Son Asır Türk Şairleri*, I-V cilt, Dergâh Yay. 3. Bs. İstanbul
- KAPLAN, Mehmet, (1984), *Şiir Tahlilleri 1, Tanzimat'tan Cumhuriyete*, Dergâh Yay. 8. Bs. İstanbul
- KOLCU, Ali İhsan, (2015), *Tanzimat Edebiyatı 1, Şiir*, Salkımsöğüt Yay. 10. Bs. Erzurum.
- Maârif* mc, nr. 60-61, 7 Safer 1308 (22 Eylül 1890), s. 143
- Malûmât* mc. nr. 23, 16 Teşrin-i sani 1311(28 Kasım 1895), s. 502.
- Mehmed Süreyya, (1996) *Sicill-i Osmanî*, (Haz: Nuri Akbayar-Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul.
- TURAN, Hüseyinzade, Ali, (1932), "Abdullah Cevdet", *İctihad*, nr. 358, s. 5896.